

Dr. Slobodan Ž. Marković
Beograd

MLADINSKA KNJIGA V DRUŽINI

Socialni vidik

Razglabljaajo o temi *Mladinska knjiga v družini* se moramo zavedati njene izredne obsežnosti, ker je potrebno upoštevati vlogo socialnih, psiholoških, estetskih in zgodovinskih dejavnikov, da bi pravilno osvetlili odnos: otrok — knjiga — družina. Ta prispevek obravnava samo eno komponento tega odnosa — socialno pogojenost. Prvi stik predšolskega otroka s knjigo — s slikanico — kakor tudi priložnost, da posluša pravljice, ki mu jih kdo bere ali pripoveduje — vse to je v veliki meri odvisno od stopnje izobrazbe in smisla za kulturne dobrine ter gmotnega položaja družinskih članov, predvsem pa staršev. Pozneje — v šolskem obdobju — je odvisnost družine v odnosu otrok — knjiga nekoliko manj poudarjena zaradi pomembnega vpliva šole, knjižnice in drugih dejavnikov izven doma. Le-ti z obveščanjem, s ponudbami in z zahtevami — skratka s svojo avtoriteto spreminjajo zanimanje in stališča otrok do knjige in njene vsebine. Torej, zunanji dejavniki (mladinski tisk, radio, televizija itd.), s katerimi so otroci in starši v neposrednih stikih, vplivajo na izbiro neobveznega branja v družinskem krogu. Ta enotni nastop zunanjih dejavnikov, ki zbujejo zanimanje za knjigo in usmerjajo izbiro mladinske literature, pripomore k temu, da se delno zabriše ostra razlika v odnosu do knjige med otroki različnih socialnih slojev. Kljub vsemu pa je še občutna vloga gmotnih, poklicnih in družbenih razlik med starši pri usmerjanju otrok k branju in glede možnosti, da otrok pride v stik s knjigo.

Pri obravnavi tega problema velja naše zanimanje predvsem šoloobveznim otrokom od šestega do štirinajstega leta, od njih smo dobili podatke za našo analizo. Glede na način in možnost nabavljanja leposlovnih knjig smo analizirali anketno gradivo Kulturno-prosvetne skupnosti Srbije, zbrano je bilo na vsem ozemlju Jugoslavije, temelji na principu metode vzorcev ter obravnava odgovore 36.000 dečkov in deklic.¹

Iz dobljenih podatkov je razvidno, da otroci uslužbencev in svobodnih intelektualnih poklicev najpogosteje dobivajo knjigo od svojih staršev — 34 %, nadalje si jih izposojajo iz knjižnice — 31 %, dobivajo knjigo kot darilo od znancev in sorodnikov izven družinskega kroga — 16 %, sposojajo si jih od sošolcev — 10 % in šele naposled si jih sami kupijo z lastnimi prihranki —

¹ Aprila in maja 1968 je bila izvedena anketa s temo *Otrok in knjiga*. Anketirani so bili otroci iz različnih okolij: iz vasi in mest, iz ekonomsko in kulturno razvitih in nerazvitih predelov, in sicer z vseh naših nacionalnih in jezikovnih področij. Pričujoča analiza je samo ena od mnogih, ki so bile izdelane v triletnem proučevanju zbranega gradiva.

9 %. Z otroki uslužbencev in izobražencev smo primerjali otroke obrtniških družin. Otroci le-teh največ bero knjige, izposojene iz knjižnic — 43 %, potem tiste, ki si jih sposodijo od svojih sošolcev — 21 %, na tretjem mestu so knjige, ki jim jih kupijo ali podare starši — 14 % in prav toliko knjig kupijo otroci sami z lastnimi prihranki — 14 %, najmanj knjig pa dobivajo od svojih prijateljev in sorodnikov izven družine — 8 %. Približno tako kot otroci obrtniških družin pridejo do knjig otroci poljedelcev in nekvalificiranih delavcev. Mimo te primerjave je treba osvetliti še dve pomembni dejstvi: otroci uslužbencev in izobražencev imajo v poprečju dvakrat več knjig v lastni knjižnici kot pa otroci iz ostalih družbenih slojev, čeprav so dečki in deklice istih let — toda različnega socialnega porekla — prebrali enako število knjig. Iz navedenih podatkov je razvidno, da otroci, ki izhajajo iz prve socialne skupine, bolj bero knjige, ki so že doma — 59 % prebranih knjig so dobili od staršev, od svojcev ali so jih sami kupili. Potemtakem starši in sorodniki otrok iz te skupine z izbiro knjig pomembneje vplivajo na vsebinsko opredelitev otrokovega branja. Učenci, ki izhajajo iz drugih družbenih slojev (iz obrtniških, kmetiskih in delavskih družin), pa si pretežno izposojajo knjige iz knjižnic in od sošolcev ali si jih kupujejo po lastni izbiri — skupno — 78 %, starši in sorodniki pa jim ne nabavijo niti četrtine knjig, namreč le — 22 %. Potemtakem je njihov vpliv na izbiro mladinskih leposlovnih knjig veliko manjši kot vpliv staršev iz prej omenjene skupine. Posebno je zanimivo dejstvo, da otroci iz obrtniških, kmetiskih in delavskih družin sami pogosteje kupujejo knjige kot otroci uslužbencev-izobražencev, oziroma za knjigo žrtvujejo večji del svojih prihrankov, ki pa so vsekakor manjši od prihrankov njihovih vrstnikov, s katerimi jih primerjamo.

Ko razpravljamo o šoloobveznih otrocih, je vsekakor razumljivo, da so na število in vsebino prebranih knjig vplivali šola, sošolci, knjižnica, reklama in informacije javnih občil (mladinski tisk, radio, televizija), in kakor smo že spočetka ugotovili, ti dejavniki ublažujejo razlike v odnosu družin do mladinske knjige. Kar pa zadeva predšolske otroke iz družin omenjenih socialnih skupin, ki ne obiskujejo predšolskih ustanov, je razlika v tem, kako pridejo otroci v stik s knjigo, občutno večja. Malčki iz družin prve socialne skupine prej in pogosteje dobe knjigo v roke kot pa otroci drugih socialnih slojev. Razmerje je 2 : 1 v prid prvim. Predšolski otroci kmetiskih družin in tudi iz družin nekaterih mestnih slojev imajo še več možnosti poslušati pravljice in zgodbe ali spomine, ki jih pripovedujejo starejši člani družine, predvsem pa babica ali pestunja, kot pa dobiti knjigo-slikanico v roke. Razliko glede možnosti predšolskih otrok, da pridejo v stik s knjigo, nekoliko ublažijo predšolske ustanove, kolikor je ta vidik varstva in vzgoje malčkov v posameznih krajih in na določenih področjih ustrezno upoštevan.

Da družine vseh družbenih slojev imajo doma mladinske knjige, je v veliki meri odvisno od števila družinskih članov; važno je, če otrok ima in koliko ima mlajših ali starejših bratov in sestra. V družini, kjer je dosti otrok, posameznemu otroku kupujejo manj knjig. Pri tem so mlajši otroci vedno na boljšem kot starejši, ker imajo na voljo vse knjige, ki so last prvorojenca.

Glede na razne načine, kako se otrok naveže na knjigo — nekatere smo v tem prispevku že poudarili —, ugotavljamo, da je nakupovanje in sposojanje knjige, ki opravlja pomembno poslanstvo v družinskem krogu, neposredno odvisno od socialnega oziroma gmotnega položaja staršev. Socialni moment je sicer pomemben, ni pa edini in ne smemo ga le mehanično upoštevati. Njegova

vloga se posredno kaže tudi v duhovnem vzdušju, omogoča oblikovanje otrokovega estetskega okusa in ga spodbuja, da knjigo vzljubi. Literarno delo s svojimi izraznimi sredstvi daje priložnost, da otrok doživlja svet poezije, spozna življenje z raznih vidikov in osvaja pravilna stališča. Toda dojemanje poetične vizije in vsega duhovnega bogastva, ki ga knjiga nudi otroku, je v veliki meri odvisno od kulturne ravni družine, posebno pa od stališča staršev do knjig nasploh in zlasti še do mladinske knjige. Vsekakor je družina zelo pomemben dejavnik v procesu izobraževanja ter v estetski in etični vzgoji mladostnika. Na otrokov umski in čustveni razvoj v raznih obdobjih vpliva tudi z izbiro knjig, ki mu jih nudi. Podatki navajajo, da otroci dobivajo 25 — 50 % knjig neposredno od staršev ali sorodnikov — kar pomeni, da ti pretežno lahko določijo, kaj bo otrok bral.

Čustvena navezanost mladega bralca na knjigo — le tako se bo temeljito poglobljal vanjo in se vživel v svet literature, se duhovno obogatil ter se oblikoval v vsestransko razvito osebnost —, je zelo odvisna od odnosa družinskih članov do knjige. Starši, ki cenijo knjige, jih radi bero in jim branje postane potreba, zato knjige kupujejo ali si jih redno sposojajo, z njimi lepo ravnajo, se pogovarjajo o prebranih delih, se sklicujejo na vrednote, ki jih knjiga zastopa — dajejo otrokom dober vzgled, bude njihovo radovednost, da jih vse bolj mika čudoviti svet literature in tako sčasoma postanejo ljubitelji književnosti. Če starši pri tem še metodično spodbujajo otroke in utrjujejo njihovo ljubezen do knjige, če otroke usmerjajo, da bero določeno zvrst literature, jim pripomorejo k temu, da imajo lastno knjižnico, da si pišejo seznam prebranih del, potem je družina izpolnila svojo nalogo in zelo uspešno vpeljala otroka v svet knjige ter pripomogla k pravilnemu odnosu do nje. Takšna družina z vnemo opravlja svoje poslanstvo tudi v tem pogledu in uspešno sodeluje s predšolskimi ustanovami, s šolami, s knjižnicami in s sredstvi javnih občil, ki si prizadevajo oblikovati pravilen odnos do knjige in prikazati njeno vsestransko korist v človekovem življenju.

V družinah pa, kjer njeni člani skoraj nič ne bero ali pa prebirajo plažo, predvsem kriminalne romane itd., nemarno ravnajo s knjigami ali pa se podcenjevalno nasmihaajo, češ v knjigah so same izmišljotine, negativno vplivajo v dvojnem smislu: utegnejo otroka odvrniti od knjige, ali pa ga usmerjajo k branju plaže. Še najmanj škode povzroči družina, ki se ne zanima za knjigo, ker je pač premalo v stikih z literaturo; mlada osebnost je sicer prikrajšana za vse duhovno bogastvo, ki ji ga nudi branje, in tudi v znanju zijo velike vrzeli. Toda zunanji dejavniki, sovrstniki, šola, knjižnica, razne informacije javnih občil utegnejo zbuditi zanimanje in dosežejo, da otroka zamika svet literature in ga s prizadevnim branjem vse bolj dojema. Iz podatkov analize vzemo, da prebero otroci 50—70 % knjig, ki jih dobe izven družinskega kroga. To dejstvo je torej važen dejavnik in otroku nadoknadi, kar je družina zane-marila, mnoge odvrne od napačne poti in jih usmerja v knjižnice.

Starši z bolj ali manj razvitim smislom za vrednotenje knjige si zavestno prizadevajo, da v otroku zbujejo ljubezen do knjige, ga navajajo k branju in utrjujejo njegovo spoznanje o koristnosti knjige. To je najsubtilnejša komponenta v oblikovanju odnosa otrok — knjiga — družina. Če otroku nagradimo kopico kupljenih knjig, ki jih mora prebrati v določenem roku, če določimo čas branja in se celo zatekamo k prisilnim ukrepom, da bi se omenjene zahteve uresničile, bo učinek vsekakor negativen in naleteli bomo na odpor mladega bralca. Glede takšnih primerov prisiljevanja moramo poudariti, da je bolje

pustiti, naj otrok sam pride v stik s knjigo in v njej najde, kar mu ustreza. Če pa družina želi usmerjati otroka, mu zbujati ljubezen do knjige in ga navajati k branju — to tudi je dolžnost staršev — potem bodo uspešnejše ravnali, če temeljito spoznajo otrokova nagnjenja, upoštevajo njegov temperament, njegovo zanimanje in mu v skladu s tem nudijo ustrezne knjige. Šele tedaj, ko je otrokov odnos do knjige resnično doživet, je upravičena težnja, da se njegovo obzorje širi na več področij, kar bo očitno koristilo njegovi razgledanosti. Pri tem naj si starši prizadevajo, da bo otrokova navezanost na knjigo vse bolj ustaljena in da mu branje postane potreba.

Pogosto srečujemo ljudi, ki kljub skromni izobrazbi cenijo knjige. To dejstvo je posebna spodbuda njihovim otrokom, da vzljubijo knjigo in odkrivajo njim še neznane lepote umetniške besede. Spoštovanje preprostih ljudi do knjige je znak zaupanja v napisane besede, ki ohranjajo in posredujejo izkušnje in življenjske resnice. Napisana beseda-knjiga je postala nekaj ideal tistim, ki si z njo ne morejo pomagati, saj so tako rekoč — nepismeni. Ko otroci takih staršev prineso domov knjigo, že s tem pritegnejo pozornost nase, in ker znajo brati, pridobe na veljavi: neizpolnjeno željo staršev so uresničili otroci, ki se lahko poglobljajo v knjigo in razlagajo skrivnostno sporočilo napisane besede. Tega se otroci živo zavedajo in navadno ne razočarajo svojecev v svoji vlogi posrednika, ki so jo prevzeli, ko so prišli v stik s knjigo. Starejši družinski člani so jim vcepili spoštovanje do knjige, ki se je vse bolj oklepajo in uživajo v branju. To dejstvo nam tudi pojasni, če prej omenjeni podatke, zakaj otroci obrtniških, kmetiskih in delavskih družin, čeprav imajo manj gmotnih sredstev, kupujejo več knjig kot njihovi vrstniki, katerih starši se po svoji poklicni dejavnosti ukvarjajo s knjigami, kot npr. izobraženci. Očitno je ta čustveni nagib pomembnejši kot prizadevanje staršev, ki otrokom kupujejo in kopičijo knjige.

Načini, kako otroci pridejo v stik s knjigo in jo prinašajo domov, so očitno odvisni od socialnih pogojev družine. Toda na sedanji stopnji kulturnega razvoja deluje sporedno z vlogo družine pri oblikovanju odnosa otrok—knjiga tudi vrsta družbenih dejavnikov, predšolske ustanove, šole, knjižnice, javna občila idr., ki popravljajo in dopolnjujejo pomanjkljivo pomoč staršev, če ti nimajo možnosti, da bi otrokom nudili knjige, jih navajali k branju in jih usmerjali glede izbire čtiva. Obravnavajoč problem teme s socialnega vidika ugotavljamo, da v sodobni družbi obstaja objektivna medsebojna odvisnost družine in že omenjenih družbenih činiteljev, ki najodločilneje vplivajo na to, da pride otrok v stik s knjigo in se je oklene. Izboljšanje življenjskega standarda, zmanjšanje socialne diferenciacije in razlik v stopnji izobrazbe, večje število predšolskih ustanov, šol in knjižnic, tesno sodelovanje staršev in družbenih dejavnikov, da bi uspešneje uveljavljali svojo vlogo, vse to bi mladinski knjiži zagotovilo pravo mesto v družini.

Prevedla Gema Hafner

Zusammenfassung

Bei dem Thema *Das Kinder- und Jugendbuch in der Familie* müssen verschiedene Faktoren im Verhältnis Kind — Buch — Familie beachtet werden: in erster Linie die Bildung, die Kultur und die ökonomischen Verhältnisse der Eltern, dann der Einfluss der Schule und der Bibliothek.

In seiner Abhandlung beschränkt sich der Autor auf die verschiedenen Möglichkeiten, mit denen die Familie das Kind anregen kann, mit dem Buch in Berührung zu kommen.

Untersuchungen zeigen, dass Kinder aus verschiedenen sozialen Gruppen eine ungleiche Anzahl von Büchern besitzen und dass Beruf und gesellschaftliche Stellung ihrer Familien einen bedeutungsvollen Einfluss auf die Herstellung von Bedingungen zur Benutzung von Büchern ausüben. Diese Untersuchungen betreffen das Schulalter zwischen sechs und vierzehn Jahren durch Fragebogen des Instituts der Kultur- und Bildungsgemeinschaft Serbiens (Kulturna prosvetna zajednica Srbije) unter 3600 Jungen und Mädchen.

Ergebnisse: Kinder, deren Eltern intellektuelle Berufe ausüben, bekommen am häufigsten Bücher von ihnen. (34 % der gelesenen Bücher) Sie benutzen auch Bibliotheksbücher (31 %), leihen Bücher von Schulkameraden aus (16 %) und kaufen Bücher vom eigenen Taschengeld (9 %). Kinder von qualifizierten Arbeitern lesen am häufigsten Bücher, die sie aus der Bibliothek entleihen (43 %), sodann Bücher ihrer Schulkameraden (21 %) und erst an dritter Stelle Bücher, die ihnen die Eltern kaufen (14 %), Buchkäufe aus ihrem Taschengeld (14 %), als Geschenk von Freunden und Verwandten (8 %). Ähnlich wie die Kinder qualifizierter Arbeiter kommen die Kinder aus den Familien von Landarbeitern und unqualifizierten Arbeitern zu ihren Büchern. Die Kinder von Intellektuellen haben im Durchschnitt zweimal mehr Bücher in ihrer eigenen Bibliothek als Kinder aus anderen Gesellschaftsschichten. Jungen und Mädchen gleichen Alters verschiedener sozialer Herkunft lesen etwa die gleiche Anzahl von Büchern. Intellektuelle Eltern und Verwandte haben einen bedeutsamen Einfluss auf den Charakter der Lektüre ihrer Kinder. Die Schüler anderer Gesellschaftsschichten sind mehr auf die Bibliothek angewiesen, auf Schulfreunde und die eigene Auswahl von Büchern (78 %). Beachtenswert ist das Ergebnis, dass sich die Kinder von Arbeitern und Bauern selbst mehr Bücher kaufen als die Kinder von Intellektuellen, dass sie also einen grösseren Teil ihres geringeren Taschengeldes so anlegen.

Aus den vorhergegangenen Betrachtungen geht hervor, dass in der heutigen Gesellschaft eine objektive gegenseitige Abhängigkeit zwischen der Familie und den angeführten gesellschaftlichen Formen besteht, welche weittragenden Einfluss auf die Art und Weise ausüben, in der das Kind zum Buch gelangt und ob es das Buch bereitwillig aufnimmt. Die Veränderung der Lebensbedingungen, die Verringerung der materiellen und bildungsmässigen Unterschiede zwischen den Menschen und die Entwicklung von Vorschuleinrichtungen. Schulen, Bibliotheken erlauben, ihre Funktion so erfolgreich wie möglich zu erfüllen und Wege freizulegen, die dem Buch des Kindes seinen wahren Platz in der Familie sichern werden.